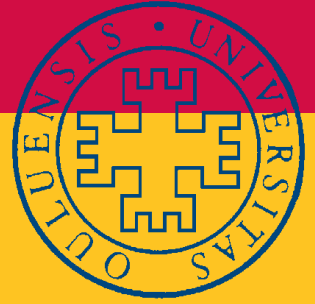

Studia humaniora ouluensia

Kirsi Lepistö, Riitta Kosunen och Elisa Risto (red.)

HUMANISTEN MED MÅNGA ROLLER
EN FESTSKRIFT TILL PAULA ROSSI PÅ
HENNES 60-ÅRS DAG

Studia humaniora ouluensia 18

Editor-in-chief: Santeri Palviainen

Publishing office and distribution:
Faculty of Humanities
Linnanmaa
P.O. Box 1000
90014 University of Oulu
Finland

ISBN: 978-952-62-3365-9
ISSN: 1796-4725

Electronic version:
ISBN: 978-952-62-3364-2

Typesetting: Sanna Lipkin
Cover Design: Raimo Ahonen

OULU 2022

Tilltal på två språk i samma land. Svenskspråkiga finländares uppfattningar om tilltalsskicket på finska

Camilla Wide

1 Introduktion

Finland är liksom Sverige (och de övriga nordiska länderna) ett land där duandet dominerar starkt. Jämfört med Sverige, där niandet minskade dramatiskt efter den s.k. du-reformen i slutet av 1960-talet (Norrby m.fl. 2007), har niandet bevarats som en språklig resurs i vissa sammanhang i Finland (Isosävi & Lappalainen 2015; Norrby m.fl. 2021:58ff.). Många finländare ser det fortfarande som lämpligt eller viktigt att nia t.ex. i servicesituationer eller när man tilltalar en äldre person som man inte känner (Lappalainen 2015). Tilltalssystemet i Finland kännetecknas samtidigt av motstridiga uppfattningar om både duande och niande (Yli-Vakkuri 2005), vilket även gäller svenskan i Finland (Wide & Norrby 2022). Samtidigt visar jämförelser av tilltalspraktiker på svenska och finska i Finland att niande verkar vara något vanligare på finska (Nyblom 2006; Wide m.fl. 2019). Vilka uppfattningar uttrycker finlandssvenska språkbrukare själva om dessa skillnader mellan svenska och finska? Hur medvetna är de om skillnaderna och hur förhåller de sig till dem? Nämnar de finska eller lyfter de fram annat då de ombeds reflektera kring skillnader i tilltalspraktiker mellan olika språk och varieteter? Dessa frågor är intressanta med tanke på den långvariga kontakten mellan svenska och finska i Finland och de regionala skillnader som samtidigt föreligger gällande kontakten mellan de två språken.

Trots att finlandssvenska tilltalsmönster har undersökts i ett flertal studier har språkbrukarnas medvetenhet om och förhållande till tilltalsskicket på finska inte utforskats systematiskt. Målsättningen med denna artikel är att utöka kunskapen om tilltalsskicket i Finland på just denna punkt. Ett annat mer övergripande syfte är att bidra till kunskapen om hur språkkontakten i Finland ter sig ur språkbrukarnas eget perspektiv. Materialet för studien utgörs av en frågelista som genomfördes vid Svenska litteratursällskapet i Finland 2019–2020. Frågelistan gällde tilltal på

svenska i Finland, vilket innebär att perspektivet i analysen är de svensktalandes. En översikt av svaren till frågelistan har presenterats i Wide och Norrby (2022), som fokuserar på svararnas uppfattningar om å ena sidan sitt eget bruk av tilltalspronomen och å andra sidan hur de själva vill bli tilltalade (på svenska). Reflektioner kring tilltalsskicket i finska kommenteras endast kort i Wide och Norrby (2022), vid sidan av regional variation och uppfattningar om tilltalsskicket i Sverige. Syftet med föreliggande artikel är att se närmare på det som sägs om tilltalsmönstren på finska av de svenskspråkiga finländare som besvarat frågelistan.

Jag inleder med en översikt av duande och niande på svenska och finska i avsnitt 2. Syftet med översikten är att visa på vilket sätt och varför tilltalsskicket i Finland är komplext, eftersom detta är relevant för tolkningen av de uppfattningar som uttrycks i frågelistsvaren som analyseras. Efter det presenterar jag frågelistan som material och metod i avsnitt 3. Kommentarer om tilltal på finska i svaren på frågelistan diskuteras sedan i avsnitt 4, varefter de viktigaste tendenserna och resultaten sammanfattas i avsnitt 5.

2 Duande och niande på svenska och finska

I både svenska och finska är duandet äldre och mer ursprungligt än niandet. I europeiska språk antas niandet ha fått sitt ursprung i latinet, där det plurala pronomenet *vos* 'ni' först användes om en enda person i tilltal av kejsaren. Hur denna praktik uppstod finns det olika teorier om. En teori är att man började använda *vos* på 300-talet då kejsarinstitutionen i romarriket de facto bestod av två kejsare, en i Rom och en i Konstantinopel. Utöver kejsaren började man så småningom även nia andra personer med hög status och niandet spreds successivt vidare till olika språk. Mellan 1200–1400 etablerades normerna för det Brown och Gilman (1960) beskriver som asymmetrisk statussemantik (*non-reciprocal power semantic*), som innebär att man duar personer med lägre status och niar personer med högre status. Detta komplicerades emellertid av att niande så småningom också kom att börja användas ömsesidigt vid tilltal av okända personer för att signalera distans medan duande användes ömsesidigt för att uttrycka närhet (solidaritetssemantik). (Brown & Gilman 1960; Fremer 1998; Norrby m.fl. 2007.) Som senare forskning har visat påverkas emellertid bruket av tilltalspronomen (och andra uttryck för tilltal) av ett flertal olika faktorer som t.ex. känslor, stil, identitet

och positionering (se Clyne m.fl. 2009:23ff., 155ff.). Dessa samspelar på ett dynamiskt sätt som gör det svårt att utgå från statiska och binära kategorier i modeller som den Brown och Gilman lägger fram (jfr Watts 2003:255; Clyne m.fl. 2009:25). I de frågesvar som analyseras i denna artikel kommenteras orsakerna till niande och duande emellertid sällan. Snarare uttrycks generella uppfattningar om likheter och skillnader i tilltalsskicket på svenska och finska i Finland. I det följande koncentrerar jag mig därför på att beskriva tilltalsskickets historia och variation i Sverige och Finland eftersom det behövs som bakgrund för kontextualiseringen av svaren i frågelistan (om kontextualiseringens betydelse i etnologiskt inriktad forskning, se t.ex. Hagström & Sjöholm 2017).

Till Finland kom niandet via Sverige och svenska språket. Varken i Finland eller Sverige blev niandet emellertid särskilt utbrett förrän på 1700-talet (Ahlgren 1978; Fremer 1998; Lappalainen 2015). Särskilt i Sverige kom niandet dessutom med tiden att bli starkt problematiskt. Den främsta orsaken var att titlar tidigt började användas vid tilltal av personer i högre social ställning och *ni* då i stället kom att användas nedåt vid tilltal av personer som saknade titel (Ahlgren 1978; Wellander 1935). Detta ledde att *ni* av många språkbrukare uppfattades som nedåtlatande och snorkigt (Teleman 2003:151f.). Trots ihärdiga försök att bli kvitt de negativa konnotationerna (Wellander 1935, 1964), lyckades man inte i Sverige införa ett artigt *ni* av samma slag som i t.ex. tyska och franska (Norrby m.fl. 2007). Det svenska tilltalssystemet fram till 1970 var därtill komplext och svårt att orientera sig i på många andra sätt. Vid sidan av det osymmetriska bruket av titlar och niande nedåt förekom ömsesidigt duande, ömsesidigt niande, *ni* med plural betydelse, släktskapsbeteckningar (*mor, far*), bruk av namn och diverse strategier att undvika tilltal (SAG 2:266ff.). Det komplicerade tilltalssystemet kan antas vara åtminstone en orsak till att *du* slog igenom så lavinartat och totalt i Sverige efter den s.k. du-reformen. Denna reform, dvs. övergången till allmänt duande, associeras framför allt med Bror Rexed som var chef för Medicinalstyrelsen och 1967 var först ute med att lansera allmänt duande (Norrby & Håkansson 2004; Norrby m.fl. 2007). En annan orsak till att *du* tog över så snabbt i Sverige är sannolikt den starka strävan efter ett jämlikt och solidariskt samhälle som var förhärskande på 1960- och 1970-talen (Paulston 1976; Clyne m.fl. 2009:22f.). Ungefär 20 år senare, på 1980-talet, började man i Sverige notera ett nytt slags niande som uttrycker hövlighet utan de tidigare negativa konnotationerna

(Mårtensson 1986). Det nya niandet verkar ändå inte ha blivit särskilt utbrett (Norrby & Håkansson 2004; se dock Svensson 2021).

Du-reformen spreds med viss fördröjning också till Finland, där den kom att påverka tilltalsbruket både på svenska och finska (Paunonen 2010; Tandefelt 2013:97ff.). *Du* infördes allmänt även i Finland, men spreds inte riktigt lika lavinartat som i Sverige. Niandet försvann inte heller helt och hållet i Finland, varken på svenska (Saari 1995; Mara & Huldén 2000) eller finska (Yli-Vakkuri 2005; Paunonen 2010; Lappalainen 2015). Trots att nedåtriktat niande också förekommit i vissa sammanhang i Finland, hade *ni* inte kommit att bli fullt lika problematiskt i Finland som i Sverige (Norrby m.fl. 2007; Tandefelt 2013:97; Fremer 2019). Både regionala och sociala skillnader förekom emellertid; bl.a. var det lättare att övergå till duande av jämnåriga på landsbygden i Österbotten och på Åland jämfört med Nyland och Åboland. Niande uppfattades samtidigt huvudsakligen som hövligt på den svenskspråkiga landsbygden. (Mara & Huldén 2000:19ff.)

Att *nia* någon man inte känner uppfattas fortfarande i dag som artig av en del i Finland, medan andra upplever niandet som t.o.m. starkt negativt och avståndstagande (Yli-Vakkuri 2005). Tilltal med uttryck utan explicit duande eller niande (t.ex. *Får det vara nåt mer?*) används därför fortsättningsvis ofta i situationer då man inte vet om mottagaren vill bli duad eller niad (Yli-Vakkuri 2005; se även Hakulinen 1987). Att både duande och niande fortfarande väcker starka och motstridiga känslor framkommer även tydligt i den studie som Wide och Norrby (2022) utfört på samma frågelistmaterial som analyseras i denna artikel (se även Södergård 2020).

Tilltalsskicket i Finland har som framgått av referenserna ovan undersökts i flera studier. De flesta studierna har fokuserat antingen på finska eller svenska. Finlandssvenska tilltalsmönster har ofta jämförts med sverigesvenska, och i några studier har då också jämförelser med finska ingått. En sådan studie är Maria Fremers undersökning av tilltal i servicesamtal från Finland och Sverige på 1990-talet. Direkt tilltal (och då med *du*) visade sig inte oväntat vara vanligare i samtalen från Sverige än i samtalen från Finland. Frånvaro av explicit tilltal var det vanligaste mönstret bland expediterna i samtalen på finska (t.ex. *kyllä saa sitten vaihtorahaa takaisin 'nog får [Ø] sedan växel tillbaka'*). I de finlandssvenska samtalen i Fremers material var niande däremot det vanligaste mönstret. (Fremer 1996.)

Inom det nyligen avslutade forskningsprogrammet Interaktion och variation i pluricentriska språk (IVIP), som jämförde kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska, spelades det in ett stort antal nya servicesamtal (Norrby m.fl. 2021). Studier av tilltalsmönstren i de nyinspelade samtalen visade att duande blivit det vanligaste mönstret på svenska i servicesammanhang också i Finland, även om niande fortfarande används i viss mån, särskilt av yngre personal (Wide 2016; Norrby m.fl. 2018). Jämförelser med finska servicesamtal gjordes inte inom IVIP. Däremot jämfördes tilltal i läkare-patientsamtal på sverigesvenska, finlandssvenska och finska från 1980- och 1990-talen (Wide m.fl. 2019). Resultaten visade att duande också i dem var den vanligaste tilltalsstrategin på finlandssvenska, medan niande och duande var nästan lika vanligt på finska (på sverigesvenska förekom endast duande). Medan läkarna i det sverigesvenska materialet visade sig dua nya patienter särskilt ofta, uppvisade läkarna i Finland (både på svenska och finska) det mer typiska mönstret att oftare dua patienter de träffat tidigare. Tendensen till så kallat *åldersniande* (niande av äldre personer) var starkast hos de finska läkarna men kunde beläggas också hos ett par av de finlandssvenska läkarna. Undvikande av tilltal var mest typiskt för samtalen på finska men förekom även i viss mån i de finlandssvenska samtalen.

Den som mest explicit jämfört tilltalspreferenser hos svensk- och finskspråkiga finländare är Heidi Nyblom (2006). Materialet i hennes studie bestod av totalt 316 svar av universitetsstudenter på en enkät om tilltalspreferenser i olika kontexter. 172 svenskspråkiga studenter från Österbotten och 144 finskspråkiga från olika delar av Finland deltog i undersökningen. Resultaten visade att både finsk- och svenskspråkiga studenter niar i vissa kontexter men att kontexterna är något fler för de finskspråkiga. Medan mer än 50 % av de svenskspråkiga studenterna uppgav att de niar obekanta personer i skrift, myndigheter, försäljningspersonal och kunder, uppgav mer än 50 % av de finskspråkiga studenterna att de niar också obekanta äldre personer och sina far- och morföräldrars vänner (däremot inte försäljningspersonal). En klart lägre andel av de finskspråkiga studenterna än de svenskspråkiga uppgav även att de duar sina föreläsare, särskilt professorer.

Trots att tilltalsskicket i Finland uppvisar stora likheter på svenska och finska (Saari 1995; Fremer 1996; Nyblom 2006), har vissa skillnader mellan språken sålunda ändå kunnat beläggas. Syftet med föreliggande studie, där materialet består av öppna frågelistsvar, är att söka svar på frågan om hur skillnaderna registreras och kommenteras av dem som talar svenska. Anser man att det finns skillnader eller

upplevs tilltalet vara lika på båda språken? Innan jag går vidare till att diskutera detta presenterar jag frågelistmaterialet närmare i näst följande avsnitt.

3 Material och metod

Materialet för studien består som framgått ovan av svar på en frågelist genomförd vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Frågelistor, som används ofta bl.a. inom etnologi, utgör samtidigt både källa och metod. De består typiskt av tematiserade frågor med ett antal associationsfrågor som besvaras fritt med utgångspunkt i det som intresserar meddelarna själva, dvs. dem som deltar i undersökningen (Hagström & Sjöholm 2017). Frågelistan om tilltal hade namnet *Duande och niande – hur gör vi i dag* (SLS 2347) och omfattade 7 teman: 1) egen användning, 2) yrkesroll, 3) känslor, 4) andra språk eller dialekter, 5) förändring, 6) variation och 7) tal och skrift (se Källan 2/2020; Wide & Norrby 2022 för en närmare presentation av hela frågelistan).

Det fjärde temat, *Andra språk eller dialekter*, specificerades på följande sätt med associationsfrågor:

Upplever du att tilltal fungerar olika på olika språk, till exempel finska och svenska? Om du talar dialekt: upplever du att tilltalet fungerar på samma sätt i din dialekt som på standardsvenska eller högsvenska?

Det är framför allt i svaren som gäller detta tema som meddelarna kommenterar tilltalsmönster på finska. Jag har emellertid också gått igenom svaren vid övriga teman i frågelistan för att få med alla kommentarer om finska.

Frågelistan besvarades av totalt 257 personer (SLS 2347). Jag fokuserar här på de 236 svar som kom in via webben, varav tre är ofullständigt ifyllda och därför utelämnas ur analysen. Sju meddelare uppger att de har ett annat modersmål än svenska och nio att de är uppvuxna eller bosatta i Sverige. Då även dessa utesluts återstår 217 meddelare. Som tabell 1 visar är åldersfördelningen förhållandevis jämn. Meddelarna i kategorin 60–70 år är dock klart flest. Könsfördelningen är (som i de flesta undersökningar av denna typ) mer ojämn: 161 kvinnor och 56 män (ingen valde alternativet Annan).

Tabell 1. Åldersfördelning i materialet.

Födelseår	Ålder	Antal
1929–1939	80–90	14
1940–1949	70–80	29
1950–1959	60–70	57
1960–1969	50–60	38
1970–1979	40–50	21
1980–1989	30–40	32
1990–2002	19–30	26
		217

I tabell 2 visas den regionala fördelningen enligt den första ort som meddelarna uppgett i sina svar. Huvudstadsregionen och övriga Nyland står tillsammans för cirka hälften av svaren (103) medan svaren från Österbotten (varav 15 är från Vasa) utgör ca 30 %. Bland svaren från Åboland dominerar Åbo (18 av 29 svar).

Tabell 2. Regional fördelning i materialet.

Område	Antal meddelare
Huvudstadsregionen (Nyland)	66
Övriga Nyland	37
Åboland	29
Åland	16
Österbotten	62
Övriga områden	7
	217

Frågelistsvar analyseras typiskt kvalitativt via tematisering (Hagström & Sjöholm 2017; jfr Norrby & Nilsson 2015:50 om analys av öppna svar i enkäter), vilket jag även gjort i min studie. Eftersom jag valt att fokusera på kommentarer om tilltal på

finska är huvudtemat redan förutbestämt. Jag inledde analysen med att gå igenom alla svar vid temat *Andra språk och dialekter* (se ovan), och letade sedan efter kommentarer om finska i svaren vid övriga teman i frågelistan. Samtliga svar fanns färdigt tillgängliga i överskådligt format i ett kalkylblad, vilket underlättade analysen. Vid den första genomgången grupperades svaren i två kategorier: de som innehåller kommentarer om finska och de som inte gör det. Därefter gjorde jag en innehållsanalys av svaren med kommentarer om finska och delade in dem i ett antal kategorier beroende på vad som konstateras i dem (se tabell 3 nedan). Sist gjorde jag en närmare analys av svaren inom dessa huvudkategorier för att få fram de mest centrala tendenserna.

4 Resultat

Jag går nu över till att diskutera resultaten från genomgången av kommentarer om finska i de svenskspråkiga meddelarnas svar på frågelistan om tilltal. Jag inleder med att ge en översikt av hur många som gör jämförelser med finska och vilka huvudkategorier man kan urskilja bland svaren (avsnitt 4.1). Efter det ser jag närmare på svaren inom dessa huvudkategorier (avsnitt 4.2–4.6).

4.1 Översikt

Eftersom frågelistan om tilltal bestod av öppna frågor har meddelarna själva kunnat välja vad de tar upp i sina svar. Som framgått ovan i avsnitt 3 ingick associationsfrågan *Upplever du att tilltal fungerar olika på olika språk, till exempel finska och svenska?* som ett förslag till vad meddelarna kunde ta upp vid temat som gällde andra språk eller dialekter. Tabell 3 visar de huvudkategorier som framträdde vid genomgången av materialet.

Tabell 3. Kommentarer om finska i materialet.

Typ av kommentar	Antal meddelare
Niande vanligare på finska	82
Duande vanligare på finska	2
Inga skillnader mellan svenska och finska	30
Andra kommentarer om finska	16
Kan/talar inte finska	11
Inga kommentarer om finska	76
	217

Lite färre än hälften av meddelarna (totalt 104) tar ställning till förhållandet mellan tilltal på finska och svenska i sina svar. 82 konstaterar att de upplever niande som vanligare i finska, 2 att duande är vanligare och 30 att det inte finns några märkbara skillnader mellan svenska och finska. Jag återkommer till dessa tre typer av svar i avsnitt 4.3–4.5 nedan.

76 meddelare, dvs. en dryg tredjedel, nämner inte finska i sina svar. I flera av dessa fall är svaren formulerade på ett sätt som gör det omöjligt att veta vilka språk eller varieteter som avses i svaren (t.ex. *Jo, Samma regel, Alltid lika*). I drygt hälften av svaren kommenteras emellertid dialekter eller andra språk som franska och tyska klart och tydligt:

- 1 Min dialekt funkar i samma bana som högsvenskan. Dvs utan niande ifall man inte hänvisar till fler än en person.
- 2 Som sagt, på tyska, franska och ryska är artighetsformen självklar om man talar med andra än nära bekanta.

Över hälften av de meddelare som inte kommenterar tilltalet i finska kommer från områden där svenskan är stark och kontakten med finska mindre intensiv: Åland (6), Österbotten (26), Pargas och Kimito (6) och västra Nyland (10). Hos dessa meddelare är det snarare förhållandet standardspråk–dialekt som väcker tankar (25 kommenterar), som i exempel (1).

4.2 Kan/talar inte finska

Avsaknaden av kommentarer om finska korrelerar med hur (lite) närvarande finskan kan antas vara i meddelarnas hemtrakt. Samma gäller de kommentarer där meddelarna explicit skriver att de inte kan eller talar finska. Samtliga av dessa 11 meddelare kommer från Österbotten eller Åland. Exempel (3)–(4) visar två av kommentarerna.

- 3 Jag talar inte finska. Bor på Åland. De flesta säger du.
- 4 Jag kan inte finska, så jag kan inte jämföra det. I vår dialekt kan man använda ni. Men det används inte vad jag vet. (Österbotten)

Av kommentarerna framgår att meddelarna saknar den kontaktyta med finska som skulle behövas för att ta ställning till tilltalsskicket på finska.

4.3 Niande vanligare på finska

Som tabell 3 visat uttrycker 82 meddelare att de uppfattar niande som vanligare på finska (eller duande som mindre vanligt). Nästan hälften av dessa meddelare kommer från huvudstadsregionen (39), medan de övriga svaren i kategorin är rätt jämnt fördelade över resten av Nyland, Österbotten och Åboland (Åbo). Meddelare i alla åldrar finns med bland dem som tycker att niande är vanligare på finska. Andelen som upplever niande som vanligare på finska är emellertid högre bland de meddelare som är födda efter 1960, dvs. det årtionde då du-reformen genomfördes (se avsnitt 2). Exempel (5)–(7) visar kommentarer av meddelare i olika åldrar.

- 5 Jag tycker mig ha upplevt lite större formalitet i finskan. Som pensionär träffar jag främst främmande på gatan och i kommunikationsmedel. Där är niandet rätt vanligt. Men det påverkar inte vänligheten i samtalet. (Huvudstadsregionen, 1929–39)
- 6 Finskspråkiga niar betydligt mera medan vi mera tagit efter svenskarna i Sverige. (Åboland, 1960–69)
- 7 Duar både i dialekt och standardspråk. Använder mer ni i finska (Österbotten, 1980–89)

Den äldsta meddelaren i exempel (5) upplever finskan som lite mer formell men ser inte niandet på finska som ovänligt. Meddelaren i exempel (6) tycker man niar

mycket mer på finska och förklarar detta med att svenskan i Finland påverkats mer av tilltalsskicket i Sverige (se avsnitt 2). Den yngsta meddelaren i exempel (7) konstaterar att hen använder *ni* oftare på finska själv (och alltid duar på svenska, både på dialekt och standardspråk). Samtliga tre meddelare ger sålunda uttryck för att det finns en viss skillnad mellan tilltalsmönstren på svenska och finska. De duar alla själva på svenska (vilket framgår av deras svar vid andra teman) men de verkar inte uppleva niandet på finska som negativt.

Flera meddelare konstaterar att det är lättare eller naturligare att nia på finska:

- 8 På finska har man lättare för att nia än på svenska, men det varierar - i Åbotrakten duas mer genomgående än inne i landet. (Åboland, 1940–49)
- 9 Blir mera formell på standardsvenska. Naturligare att nia på finska. (Österbotten, 1960–69)
- 10 På finska är niandet naturligare och mer levande. (Huvudstadsregionen, 1980–89)

Inte heller meddelarna i exempel (8)–(10) ser sålunda niandet på finska som negativt. Däremot visar deras svar att niande på svenska känns svårare eller mindre naturligt, vilket kan antas avspegla den historiska utvecklingen av tilltalsskicket på svenska som redogjorts för i avsnitt 2.

Vissa meddelare noterar emellertid att det förekommer mycket variation också inom finska, t.o.m. inom samma samtal:

- 11 Jag tycker alltså att det finns olikheter, kanske framförallt mellan svenska och finska då, för finskspråkiga niar ju i vissa situationer i alla fall. Så vitt jag kan bedöma tycks det vara lite upp till var och en dock, en del finnar niar aldrig heller. Ganska förvirrande. Jag har också observerat, eller snarare hört då, hur en finsk kollega inlett en diskussion med en besökare där de niar varandra och pratar ganska skriftspråkligt, men under diskussionens gång har de sedan omärkligt övergått till duande och väldigt vardagligt talspråk. Som att man liksom känner lite på varandra först och sedan övergår till att bli lite kompis, men utan att det måste sägas uttryckligen, det är inte så att man lägger bort titlarna eller någonting sånt. Detta uppfattade jag som imponerande språkligt och socialt finlir, men jag tror inte att de själva alls märkte eller tänkte på det. (Österbotten, 1980–89)

Meddelaren i exempel (11) noterar den variation och växling mellan duande och niande som också diskuterats i forskningen kring tilltal på finska (Lappalainen 2015; se även Wide m.fl. 2019). Samtidigt som hen ser växlingen som förvirrande är hen imponerad över hur smidigt växlingen sker.

Trots att många meddelare föredrar duande på svenska förhåller sig de flesta av dem neutralt till det niande på finska som de upplever som mer frekvent. Det finns dock vissa meddelare som ser niandet som negativt också på finska (exempel 12). Andra uppskattar det mer frekventa niandet på finska (exempel 13).

12 Niande lär inte vara lika laddat på finska som på svenska, men jag duar nog alla på finska också och vill verkligen inte bli niad. (Huvudstadsregionen, 1960–69)

13 Finska känns som ett mera artigare språk när man niar. Jag brukar tala rent språk om jag niar. (Huvudstadsregionen, 1990–99)

Skillnaden mellan uppfattningarna om niande i exempel (12) och (13) kan relateras till du-reformen å ena sidan och det s.k. nya niandet å andra sidan. Meddelaren i (12) var barn/ung då du-reformen genomfördes medan meddelaren i exempel (13) hör till en senare generation som inte upplevt de negativa sidorna av niande utan snarare kan tänkas associera det med hövlighet av det slag som uttrycks på t.ex. tyska och franska (jfr avsnitt 2).

4.4 Duande vanligare på finska

Bedömningarna att niande är lite vanligare på finska än finlandssvenska överensstämmer med tidigare forskning och iakttagelser om tilltalsskicket i Finland (Saari 1995; Nyblom 2006; Wide m.fl. 2019). Som framgått av tabell 3 delar emellertid inte alla meddelare i frågelistmaterialet denna uppfattning. Två meddelare upplever att duande är vanligare i finska:

14 Tycker att man duar mera i finskan och svenska dialekter. (Åboland, 1980–89)

15 Jag har sällan jobbat i kundtjänst, men när jag funderar på det kan det hända att jag då skulle använda ni med en äldre person på svenska. På finska skulle jag använda sinä. (Österbotten, 1980–89; svar vid temat om tilltal i yrkesroll)

Båda de som ger uttryck för att duande är vanligare på finska är födda på 1980-talet. Att meddelaren i exempel (14) själv starkt föredrar niande på svenska syns tydligt i alla hens andra svar på frågelistan. Denna personliga preferens kan tänkas vara en orsak till att hen upplever duande på finska som vanligare än på svenska. Den andra meddelaren i exempel (15) inleder sina svar på frågelistan med att säga att hen alltid duar alla. I ett svar vid ett senare tema kommer det samtidigt fram att hen kanske skulle bli positivt överraskad av att bli niad själv. Kommentaren om niande på svenska och duande på finska gäller en specifik situation som hen sällan befinner sig i: kundtjänst.

De två kommentarerna om att duande är vanligare på finska verkar sålunda gälla rätt specifika fall. Det oaktat är det intressant att också bedömningar i denna riktning förekommer i materialet.

4.5 Inga skillnader mellan svenska och finska

I frågelistmaterialet finns också 30 meddelare som inte upplever att det finns några märkbara skillnader mellan svenska och finska. Som framgår av exempel (17)–(18) nedan ser vissa inga skillnader mellan dialekt och standardspråk heller, medan andra tycker finska och (finlandssvenskt) standardspråk är lika i fråga om tilltal medan tilltal på dialekt är annorlunda.

- 16 Jag är tvåspråkig och tycker inte att det är någon skillnad.
(Huvudstadsregionen, 1930–39)
- 17 Jag tycker nog det fungerar på samma sätt på svenska/finska/dialekt.
(Österbotten, 1960–69)
- 18 Finskan och högsvenskan har ganska lika [tilltal] men då man tänker på de dialektala skillnaderna så förekommer det på väldigt olika vis. (Nyland, 1990–2002)

Att 30 meddelare – relativt jämnt spridda över olika regioner och åldersgrupper – upplever att det inte finns några större skillnader mellan tilltalsmönstren på svenska och finska kunde ses som ett stöd för konstateranden i tidigare litteratur om att det finlandssvenska tilltalsskicket har fler likheter med det finska än det sverigesvenska (Saari 1995; Fremer 1996; Nyblom 2006). Alternativt kunde man tolka de olika uppfattningarna som uttryck för att tilltalssystemen på både finska och svenska uppvisar mycket variation (jfr Lappalainen 2015; Wide & Norrby 2022). Bland

frågelistvaren finns också några kommentarer som visar hur variationen kan upplevas som förvirrande både på finska och svenska. I exempel (11) ovan beskrev en meddelare hur tilltalet på finska känns förvirrande. I exempel (19) nedan karakteriserar meddelaren tilltalsmönstren i finlandssvenska som förvirrande.

- 19 Du eller nia i Finlandssvenskan? Jag upplever detta som mycket förvirrande. I Sverige har man ju genomfört "du-reformen." så där är det klart hur man ska göra, men i finskan niar man fortfarande i vissa situationer. Hur ska man då göra när man talar svenska i Finland? Det verkar inte finnas en klar linje. (Huvudstadsregionen, 1980–89)

Exempel (19) fångar det vacklande tilltalsskicket i Finland som kan förklaras av att duande blivit allmänt samtidigt som niandet fortfarande lever kvar i viss mån. Meddelaren konstaterar att situationen i Sverige är enklare i och med du-reformen som genomförts (helt) där. I Finland behöver man beakta också niandet som krävs på finska i vissa situationer. Känslan av förvirring som meddelaren uttrycker belyser på ett illustrativt sätt finlandssvenskans position mellan svenskan i Sverige och finskan i Finland. Mellanpositionen och de möjligheter och utmaningar den skapar är karakteriserande även mer generellt för kommunikativa mönster i finlandssvenska (Norrby m.fl. 2021:130f.).

4.6 Andra kommentarer om finska

De allra flesta som kommenterar tilltalsskicket på finska i frågelistsvaren reflekterar över hur vanligt niande (och/eller duande) är. I 16 svar kommenteras emellertid finska ur något annat perspektiv. I några av dessa svar säger meddelarna att de duar på alla språk, inklusive finska:

- 20 Dialekt eller standardsvenska, jag duar oberoende. På finska duar jag också, även om jag är medveten om att andra sociala spelregler gäller där. (Österbotten, 1980–89)
- 21 Jag duar också på finska. Och på alla dialekter. (Åbo, 1990–2001)

Dessa meddelare är utpräglade duare, trots att de hör till den yngre generation som generellt förhåller sig mer positiv till niande (Mårtensson 1986; Svensson 2021; Wide & Norrby 2022; jfr även Norrby m.fl. 2018).

Som framgått av analysen ovan konstaterar många meddelare att niande är vanligare och mindre problematiskt på finska än på svenska. Att niande också kan upplevas som t.o.m. starkt problematiskt på finska har diskuterats bl.a. av Yli-Vakkuri (2005). Denna aspekt lyfts även fram av vissa meddelare i materialet:

- 22 men ibland blir finska kunder tydligt irriterade av att tilltalas med ni, de har också lättare att undvika båda tilltalsformerna via passiv (Nyland, 1950–1959)

I exempel (22) nämns också undvikande av tilltal med passiv. Undvikandestrategier av detta slag lyfts fram av Yli-Vakkuri (2005) som en metod för att slippa välja mellan duande och niande. Undvikandestrategier har även belagts i jämförande studier av institutionella samtal på sverigesvenska, finlandssvenska och finska, där de konstaterats förekomma mest i samtalen på finska (Fremer 1996; Wide m.fl. 2019; se avsnitt 2 ovan).

Vissa kommentarer om tilltal på finska i frågelistsvaren gäller niande under äldre språkskeden (exempel 23) eller något annat än duande och niande, t.ex. tilltal med namn (exempel 24):

- 23 Går vi 100 år tillbaka i tiden fanns det barn som niade sina föräldrar på finska. (Huvudstadsregionen, 1940–49)
- 24 På finska använder speciellt män mera efternamn även på goda vänner "nämitäs Pulkkinen!" Har tolkat att det kommer från tiden för militärtjänstgöring. (Åboland, 1960–69)

Exempel (23)–(24) visar vilket mångfacetterat fenomen tilltal är och vilka skillnader det kan förekomma mellan olika språk och olika tidsperioder. Trots att tilltalsskicket i Finland tillägnats ett stort antal studier, finns det fortfarande många aspekter att utforska, inte minst gällande den variation och de delvis motstridiga tendenser som både förekommit historiskt och förekommer fortfarande i dag.

5 Slutsatser

I likhet med många tidigare studier om tilltalsskicket i Finland visar denna studie tydligt hur det finns flera olika och delvis konkurrerande uppfattningar om tilltalspraktikerna i Finland. Trots att resultaten som helhet ger vid handen att niande är något mer frekvent på finska, finns det också många meddelare som upplever att tilltalet fungerar relativt lika på svenska och finska. Niande upplevs emellertid av flera som mer neutralt eller artigare på finska. De negativa konnotationer som niande har och har haft på svenska, särskilt i Sverige, nämns inte för finskans del. Enskilda meddelare föredrar dock duande starkt också på finska.

Resultaten från studien pekar sålunda åt samma håll som tidigare jämförande studier av tilltal i autentiskt språkbruk (Fremer 1996; Wide m.fl. 2019). Samtidigt visar svar på frågelistor som den som analyserats här ännu tydligare att det förekommer motstridiga tendenser inom tilltalsskicket i Finland. Som framgått uppfattar t.ex. vissa yngre meddelare duande och niande på diametralt olika sätt. Vissa uppger att de duar konsekvent, oberoende av om de talar svenska eller finska (exempel 20, 21) medan andra explicit lyfter fram att de uppskattar niandet på finska (exempel 13). Frågelistmaterial av denna typ förmår sålunda nyansera bilden av t.ex. hur det s.k. nya niandet (Mårtensson 1996) uppfattas och tillämpas.

Hur och i vilken grad meddelarna överhuvudtaget valt att nämna finska är också intressant i sig. Att en rätt så stor del (ca en tredjedel) inte alls kommenterar finska, utan i stället t.ex. fokuserar på variationen mellan dialekt och standardspråk, visar hur olika de språkliga miljöerna inom det som kallas Svenskfinland är. Medan många svenskspråkiga finländare lever i ständig kontakt med finska i sin vardag, finns det också många som lever i starkt svenskspråkiga miljöer där växlingen mellan dialekt och standardspråk snarare är det man möter i sin vardag och därmed också reflekterar kring i fråga om tilltal.

Slutligen visar också kommentarerna om finska i frågelistsvaren hur finlandssvenska språkbrukare ofta balanserar mellan hur man gör på svenska – och i Sverige – och hur man gör på finska. Detta sammanfattas på ett illustrativt sätt av meddelaren i exempel (19). Hen ställer det klara och tydliga duandet i Sverige mot niandet i vissa situationer på finska och frågar sig hur man då ska göra på svenska i Finland. Också i frågelistsvaren om tilltal kan man sålunda se hur svenskan i

Finland i fråga om kommunikativa mönster positionerar sig mellan svenskan i Sverige och finskan i Finland (Norrby m.fl. 2021).

Referenser

- Ahlgren, Perry, 1978: Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Brown, Roger & Gilman, Albert, 1960: The pronouns of power and solidarity. I: *Style in Language*, red. av T. A. Sebeok. Cambridge MA: MIT Press. S. 253–276
- Clyne, Michael, Norrby, Catrin & Warren, Jane, 2009: *Language and Human Relations. Styles of Address in Contemporary Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fremer, Maria, 1996: Personlig referens i servicesituationer. Svenska och finska samtal från Helsingfors, Stockholm och Uppsala i en jämförande analys. Opublicerad magisteravhandling i nordiska språk. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Fremer, Maria, 1998: Tilltal och omtal i samtal. I: *Språkbruk 2/1998*. S. 10–17.
- Fremer, Maria, 2019: Finlandssvenskt tilltal. I: *Finländsk svenska från 1860 till nutid*, red. av Marika Tandefelt. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 415–429.
- Hagström, Charlotte & Sjöholm, Carina, 2017: Nya frågor till gamla svar. Frågelistor som historisk källa. I: *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 13, red. av Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson. Lund: Lunds universitet, Institutionen för kulturvetenskaper, etnologi. S. 137–160.
- Hakulinen, Auli, 1987: Avoiding personal reference in Finnish. I: *The Pragmatic Perspective. Selected papers from the 1985 International Pragmatics Conference*, red. av Jef Verschueren & Marcella Bertucelli-Papi. Amsterdam: Benjamins. S. 141–153.
- Isosävi, Johanna & Lappalainen, Hanna, 2015: I: *Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*, red. av Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 9–33.
- Källan 2/2020. [Citerad 9.10.2021]. Tillgänglig: <<https://www.sls.fi/sv/utgivning/kallan-20202>>.
- Lappalainen, Hanna, 2015: *Sinä vai te vai sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä*. I: *Saako sinutella vai täytyykö teitellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä*, red. av Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 72–104.
- Mara, Johanna & Huldén, Lena 2000: ”Långväga främmande tar man i hand när man hälsar”. Hälsningsvanor, tilltal och omtal i Svenskfinland under 1900-talet. Källan 2/2000.
- Mårtensson, Eva, 1986: *Det nya niandet*. Nordlund 10. Lunds universitet: Institutionen för nordiska språk. S. 35–79.
- Norrby, Catrin & Håkansson, Gisela 2004: ”Kan jag hjälpa dig med något?”. Om tilltal i en servicesituation. I: *Språk och stil*. NF, nr 13 (2003). S. 5–34.

- Norrby, Catrin, Lindström, Jan, Nilsson, Jenny & Wide, Camilla, 2021: Interaktion och variation i pluricentriska språk. Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska. Rapport från ett forskningsprogram. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Santérus förlag.
- Norrby, Catrin & Nilsson, Jenny, 2017: Enkät. I: Sociolingvistik i praktiken, red. av Sally Boyd & Stina Ericsson. Lunde: Studentlitteratur.
- Norrby, Catrin, Nilsson, Jenny & Nyblom, Heidi, 2007: Tilltalande tilltal? Om tilltalsskick i Finland och Sverige. I: Språk och stil NF nr 17 (2006). S. 5–29.
- Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan, 2018: Positioning through address practice in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Positioning the self and others. Social indexicality and identity construction, red. av Kate Beeching, Chiara Ghezzi & Piera Molinelli. Amsterdam: Benjamins. S. 19–49.
- Nyblom, Heidi, 2006.: The use of address pronouns among Finnish and Finland-Swedish students. I: Australian Review of Applied Linguistics (ARAL) 29(2). S. 19.1–19.12.
- Paulston, Christina Bratt, 1976: Pronouns of address in Swedish: Social class semantics and changing system. I: Language in Society 5(3). S. 359–86.
- Paunonen, Heikki, 2010: Kun Suomi siirtyi sinutteluun: Suomalaisten puhuttelutapojen murroksesta 1970-luvulla. I: Kielellä on merkitystä, Näkökulmia kielipolitiikkaan, red. av Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 325–368
- Saari, Mirja, 1995: ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: Folkmålsstudier 36. S. 75–108.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SLS 2347 = Södergård, Lisa. Duande och niande – hur gör vi i dag? Svenska litteratursällskapets arkiv, Helsingfors. 2019–2020.
- Svensson, Anders, 2021: Kommer NI igen? I: Språktidningen 5/2021. [Citerad: 7.2.2022]. Tillgänglig: <<https://spraktidningen.se/2021/06/kommer-ni-igen/>>.
- Södergård, Lisa 2020a. Duande och niande – hur gör man i dag? SLS-bloggen 3.9.2020. [Citerad 9.10.2021]. Tillgänglig: <<https://www.sls.fi/sv/blogg/duande-och-niande-hur-gor-man-i-dag>>.
- Tandefelt, Marika 2013: Prima vara! Språk- och stilhistoriska studier i finlandssvenska och svenska varuhusannonser under 1900-talet. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Teleman, Ulf, 2003: Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800. Stockholm: Norstedts.
- Watts, Richard I. 2003: Politeness. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wellander, Erik, 1935: Tilltalsordet NI. Stockholm: C.E Fritzes Bokförlags Aktiebolag.
- Wellander, Erik, 1964: Språk och språkvård. Ett urval artiklar i Svenska Dagbladet 1928–1963. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 30.

- Wide, Camilla 2016. Kommunikativa skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk. I: *Svenskans beskrivning 34*, red. av Anna W. Gustafsson, m.fl. Lund: Lunds universitet. S. 39–62.
- Wide, Camilla, Lappalainen, Hanna, Rouhikoski, Anu, Norrby, Catrin, Lindholm, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny. 2019. Variation in address practices across languages and nations: A comparative study of doctors' use of address forms in medical consultations in Sweden and Finland. I: *Pragmatics 29(4)*. S. 595–626.
- Wide, Camilla & Norrby, Catrin, 2022: Duande eller niande? Uppfattningar om tilltal på svenska i Finland. I: *Svenskan i Finland 19*, red. av Siv Björklund, Bodil Haagensen, Marianne Nordman & Anders Westerlund. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet nr 82. Vasa: Svensk-Österbottniska Samfundet. S. 361–374.
- Yli-Vakkuri, Valma, 2005: Politeness in Finland. Evasion at all costs. I: *Politeness in Europe*, red. av Leo Hickey & Miranda Stewart. Clevedon: Multilingual Matters. S. 189–202.